

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

TOPLUMSAL CİNSİYET ve ÇEVRE

Birleşmiş Milletler Çevre
Programı (UNEP)

Sivil Toplumun Geliştirilmesi İçin Örgütlenme
Özgürlüğünün Güçlendirilmesi Projesi, AB
Komisyonu tarafından desteklenmektedir.

Ref. No: TR0401.04/001

Bu metin STGM tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

UNEP: Toplumsal Cinsiyet ve Çevre

Toplumsal cinsiyet ve çevre dendiğinde ne kastedildiğine ilişkin genel bir yanlış anlama söz konusudur. Toplumsal cinsiyetin “içerilmesi” kavramı, bu konunun bütün politikalara ve programlara yansıtılmasını ve alınan kararların kadınlar ve erkekler üzerindeki etkilerinin ayrı ayrı incelenmesini öngören bir yaklaşımı anlatır. Toplumsal cinsiyetin bu anlamda içerilmesine, UNEP politikaları ve programları açısından merkezi önem tanınması son derece kritiktir.

Toplumsal Cinsiyet ve Çevre konusu ise, toplumsal cinsiyetin içerilmesinden çok daha ötede bir başlıktır. Toplumsal Cinsiyet ve Çevre konusundaki tartışmalar iki ilkeye dayanır:

1. Toplumsal cinsiyetin insan/çevre etkileşimini, çevreyle ilgili her tür kullanımı, bilgiyi ve değerlendirmeyi dolaylandırdığı; ve
2. Toplumsal cinsiyet rollerinin, sorumluluklarının, beklentilerinin ve işbölümünün insanın çevreyle olan bütün ilişkilerini biçimlendirdiği.

Toplumsal cinsiyet farklılıklarının ve eşitsizliklerinin, çevreyle her tür ilişkiyi, kullanımı ve etkiyi kapsam ve nitelik olarak etkilediği bugün açık biçimde ortaya çıkmıştır.

Ruanda'dan örnekler: (1) Ruanda'da yıllık nüfus artış hızı yüzde 2 ile çok yüksektir. . Yardım kuruluşları aracılığıyla aile planlamasını yerleştirmeye yönelik her girişim, hükümetin, kiliselerin ve camilerin önemli direnciyle karşılaşmaktadır. Bu, bir kadın sorunu değil toplumsal cinsiyet sorunudur; çünkü bu sayılan kurumların üçü de erkeklerin denetimindedir. (2) Amerikalı mühendislerin sondaj yoluyla ulaştıkları yer altı su kaynakları, kalite açısından, toplulukların kullanageldikleri nehir suyundan çok daha iyidir. Ayrıca, açılan kuyular nehirden daha yakın olduğundan, su getirme işini üstlenen kadınlar bundan zaman tasarrufu da sağlayabileceklerdi.

Ama açılan kuyular kullanılmadı. Neden? Çünkü, yetişkin erkekler balık tutarken veya ürünlerini sularken, genç kız ve erkekler arasındaki toplumsal etkileşimin sağlanabileceği başlıca yer nehir kıyılarıydı.

Bu iki küçük örnek, konunun neden kadın ve çevre değil de toplumsal cinsiyet ve çevre olarak alınması gerektiğini kavramamıza yardımcı olacaktır. Yukarıda değinilen iki genel ilke kendini çeşitli çevre ilişkileri ve etkileşimleri aracılığıyla ortaya koymaktadır:

- Toplumsal cinsiyet farklılıkları doğal kaynakların kullanımında ve yönetiminde açıkça görülmektedir ve aile, topluluk, vb. içindeki eşitsiz ilişkiler kadınların kaynaklara erişimini dolaylandırmaktadır;
- Toplumsal cinsiyet farklılıkları, köklerini çevrenin eşitsiz kullanımında bulan geçim stratejilerinde açıkça ortaya çıkmaktadır;

- Toplumsal cinsiyet farklılıkları çevreye, belirli kaynaklara ve çevre sorunlarına ilişkin bilgi düzeyinde de ortaya çıkmaktadır;
- Toplumsal cinsiyet farklılıkları, kaynakların yönetilmesine, sahiplenilmesine ve bakımına, ayrıca bu kaynaklara erişim hakkına ilişkin sorumluluklarda da kendini göstermektedir;
- Toplumsal cinsiyet farklılıkları, çevreyle yüz yüze gelişlerde, çevreye ilişkin algılamalarda ve çevre sorunlarının niteliğine ve ciddiyetine ilişkin anlayışlarda da ortaya çıkmaktadır;
- Yukarıda belirtilenlerin hepsi, çevreyle ilgili sorumluluklarda, özende ve eylemlerde toplumsal cinsiyet farklılaşmalarına katkıda bulunmaktadır.

Kadınlar ve Teknoloji Transferi

Kadınların, Çevresel Açıdan Sağlıklı Teknolojilerin (ÇST'ler) transferinde temel rol oynamaları gerekmektedir. Gündem 21'in 34. bölümü, Çevresel Açıdan Sağlıklı Teknolojileri (ÇST'ler), çevreyi koruyan, daha az kirlilik yaratan, bütün kaynakları sürdürülebilir biçimde kullanan, ürünlerin ve atıkların daha büyük bölümünü yeniden kullanıma sokan ve son atıkları alternatifleri oldukları teknolojilere göre daha kabul edilebilir biçimlerde bertaraf eden teknolojiler olarak tanımlamaktadır.

UNEP IETC, ÇST'ler üzerinde odaklanırken, aynı zamanda daha bütünlüklü çevre yönetim stratejilerinin geliştirilmesi gerekliliğine de işaret etmektedir. 2002 yılında, ÇST'lerle ilgili bir IETC Uzmanlar Grubu, hem çevresel hem de toplumsal konuları içeren ÇST'lerin değerlendirilmesine yönelik çevresel ölçütler hazırlamıştır. Kadınların teknoloji transferi döngüsünün her aşamasında yer almaları, planlama süreçlerinde karar verenlerin dikkate almaları gereken temel toplumsal ölçüt olarak belirlenmiştir.

Kadınlar, Su ve Sanitasyonda ÇST'ler

Kadınların katılımı karar verme süreçlerinin her düzeyinde önemli olmakla birlikte, bu katılım, teknolojilerin topluluk ve hane düzeyine başarılı biçimde aktarılması aşamasında daha da kritik bir önem kazanmaktadır. Çünkü, bu düzeydeki aktarımın kadınların yakın çevresi, sağlıkları ve geçimleri üzerinde hemen ilk planda etkileri olacaktır. Bu, ayrıca, kadınların topluluk/hane içinde karar verme güçlerini de etkileyecektir. Bu arada dikkate alınması gereken bir nokta da, kadınların, ÇST'lerin benimsenmesinden, içinde buldukları döneme göre, örneğin doğurganlık çağlarında olup olmamalarına göre farklı düzeylerde etkilenecekleridir.

Suyla ilgili konulara odaklanıldığında, kadınlar suyun başlıca kullanıcılarıdır ve yemek pişirme, çamaşır yıkama, temizlik, banyo, vb. gibi işlerden sonra kullanılan suyun çoğunu gene onlar şu veya bu biçimde boşaltırlar. Aile üyelerinin hijyen gereksinimlerini de gene temel olarak onlar karşılar. Suyun sürdürülebilir biçimde kullanılması açısından, kadınların, seçilen teknolojiler

arasındaki ilişkileri, içme suyunun nasıl sağlandığını, kullanılan suyun nasıl atılacağını ve sanitasyon ve sağlıkla ilgili konuları bilmeleri gerekir. Dolayısıyla, kadınların hem karar verme süreçlerine (ÇST'lerin seçimine) hem de uygulamaya (ÇST'lerin benimsenmesi ve kullanılması) katılmaları önemlidir.

ÖRNEK DURUM: Dibuchi'nin varoşlarında ve ilçelerinde insanlar kendi bahçelerinde kuyu açmış, ayrıca tuvalet için çukur kazmıştır. Bu yüzden kuyudan alınan su kirlenmiş, su kaynaklı hastalıklar yüzünden birçok çocuk ölmüştür. Oysa, kadınların gereksinimlerini ve isteklerini dikkate alan uygun bir ÇST benimsenip kullanılmış olsaydı bu durumun önüne geçilebilirdi.

Kaynak: UNEP Uluslararası Çevre Teknolojileri Merkezi

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, çevresel değişim ve tehlikeler arasındaki bağlantılar henüz yeni araştırılmaktadır. Bozulmuş çevrenin olumsuz etkilerine açıklık da cinsiyete göre değişmektedir. Çevre kalitesinde sağlanan iyileşmelerin getirdiği yararlar da, ırk, yaş, sınıf ve toplumsal cinsiyet temelinde eşit biçimde paylaşılmamaktadır. Çevresel değişimin etkilerine açıklık ve bu değişimle baş etme veya değişimin sonuçlarını telafi etme gücü de gene cinsiyet temelinde farklılaşmaktadır.

İşgücünün cinsiyete göre farklı işler yapması sonucunda kadınlar ve erkekler çevresel açıdan farklı risklerle karşılaşmaktadırlar. Aşağıdaki örneklere bakalım:

- erkekler madencilikte kullanılan zehirli kimyasal maddelere maruz kalırken kadınlar da ihracata yönelik çiçekçilikte kullanılan pestisitlere maruz kalmaktadır
- kadınların ve erkeklerin içinde yer aldıkları gelir getirici etkinlikler, kimi özel atıklarla sonuçlanan belirli kaynakların (yakıt, su) kullanımını gerektirebilir
- çevre kirliliği erkekler ve kadınlar açısından farklı sağlık riskleri içerebilir – örneğin kadınlar kapalı mekan kirliliği gibi ev temelli tehlikelere daha fazla maruz kalabilirler
- kaynaklar kıtlaştıkça, kadınların hane için kaynak (su, yakacak, yiyecek) sağlama anlamındaki iş yükleri de artar
- çevreyle ilgili sorunlar hastalıklara yol açarsa, hastaların bakımında kadınların ve erkeklerin farklı sorumlulukları vardır
- çevresel değişime tepkiler, yaşa, sınıfa, aile hiyerarşisine ve toplumsal cinsiyete göre farklılaşır
- eğitim ve öğretim sistemindeki yanlılıklar, erkeklere göre kadınların çevresel değişim ve kaynak koşullarını anlama, bunları öngörme ve baş etme donanımlarının daha az olması anlamına gelebilir

Bütün bu toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kümülatif sonuçlarından biri de, çevreye ve çevrenin durumuna ilişkin algılamaların bile genellikle toplumsal cinsiyete göre biçimlenmesidir.